

կը գտնենք 'Isaioxios կամ 'Isaaxioxios մ'ալ, Եւսամանեսայ պատմութեան (Historia tripartita VII, 4) սինէհոգոսական լատիներէն թղթոյն մէջ այս անունը Isaacus կը կարգւայ մէկ ընթերցում, աւրիշ ընթերցումն մը՝ Isaccius. Այս եպիսկոպոսը սխալմամբ Ս. Վրթմանէի որդւոյն ու Ս. Գրիգորի թուան՝ Ս. Գուսկոն Տեառ նշխարացումն է. Գուսկի արդէն Տիրան թագաւորէն սպանուած էր. (Փաւստ. Գ. Ժբ.) իսկ սինէհոգոսական թուովն, այն միջոցին կ'իյնայ, յորում Ս. Ներսէս արքունիքէն քաշուած հեռացած էր, իսկ արքունիքէն դուռն Զոռնակ կոթողիկոսը՝ ինչպէս Փաւստոսի ըսածն է կը տեսնուի, ընդհանուր ամենէն չէր ճանչցուած, եւ թերեւս աստիճանադուրի ալ եղած։ Ուստի մեր առջեւ 'Isaaxioxios անունով անծանօթ եպիսկոպոս մ'ունիք։

Նմանապէս Ս. Գրիգորի թուան՝ Գուսկոն Տեառ ամենեւին գործ չունի 'Isaioxios, զոր Ս. Բարսեղ 372ին արեւմտեան եպիսկոպոսաց գրած թղթոյն մէջ՝ արեւելեան եպիսկոպոսներուն կարգին մէջ կը յիշէ, որոնց անուամբ գրած էր նոյն միջոցը։ Բայց թերեւս կարենայ այս անձը Ս. Ներսէսի յաջորդը Գուսկին (Փաւստոս Ե. իմ.) ըլլալ։ Սակայն այս պարագային մէջ արդէն Ներսէս սպանուած ըլլալու էր, եւ նմանապէս անձիչք համարելու էր այն անեղեկութիւնը թէ Ս. Ներսէսի սպանմանէն ետքն կոտորիչ Տեառ ամեն յարաբերութիւնը բոլորովին խլուցեցան։

ՅՈՒՆԻՍԻԲՑ

Այս յօգումը գրեւէն ետքը՝ Պրոֆ. Գեղցերի "Vergleichende Beiträge zur Geschichte der Wissenschaften" (Հանուածք "Berichte der kgl. sächs. Gesellschaft der Wissenschaften" 1895, էջ 109—74) ուսումնասիրութիւնն ընդունեցայ հեղինակէն նուաճ խառնած, Հոս տեղը չէ մտածելու այս շարժազանց յիշթ մաստաղագիտը գրութեան վրայ մանրամասն խօսելու։ Միայն քանի մը կէտի վրայ կ'ուզեմ խօսիլ, որ իմ գտածներս կը շօշափեն։

Գեղցեր մեծ ծանրակշիւթիւն կ'ընծայէ կաթողիկոսներէ իւրացանշիւթիւն ձեռնագրուելու համար կոտորիւ ըրած ճամբորդութեան վրայ արուած տեղեկութեանց, որոնց մէջ ուղեկից իշխաններն սովորաբար յակահէ յանուանէ կը յիշուին. (Տմն. էջ 117, 122, 166.) Այս տեղեկութիւնները ժամանակակից գրութիւն համարելով՝ Ներսէսի եւսեբիոսէն ձեռնագրուած ըլլալուն վրայ հաստատուն մնալ կ'ուզէ։ Բայց միտ գնելու է որ այս միջոցի օրինակն է, որուն մէջ կոտորիչը ձեռնագրիչ եպիսկոպոսին անունը կը յիշուի։ Գ. Գ. Ժբ. 4-է գլխուն մէջ Շահակի կոտորիւ կաթողիկոս ձեռնագրուիլը կը պատմուի, բայց կոտորիչ մե-

տրապոսին անունը չի յիշուիր. նշնակէ է նոն. Փառէնի (Գ. Ժգ.) եւ Գուսկոն (Գ. Ժբ.) ձեռնագրութիւնը, թէ եւ հայ ուղեկիցը հոս ամբողջապէս, իսկ հոն առ նուազն մասամբ յառաջ կը բերուին։

Նմանապէս յակահէ յանուանէ յառաջ կը բերուին Վաղէն խառնու պատուիրանները Գ. Ժա գլխոյն մէջ, որ անիշխակն Գ. Ե գլխոյն կը յարմարի. այս պատուիրաններուն մէջն է Ներսէս (Գ. Ե)։ Բայց Վաղէն անունն ապահով սխալ է, ինչպէս որ յայտնի կը ցուցնէ այն անեղեկութիւնն թէ Գնեւ Ու Տիրթթ՝ որ իբրեւ պատանի կոյսերը արքունիքը կ'ապրէին, այս պատգամաւորաց Տեառ դարձուցեան (Գ. Ժա, Գ. Ե)։ Բայց թէ Գնեւ եւ թէ Տիրթթ 358ն յառաջ սպանուած են (տեա՛ Է, Ա. էջ 8)։ Արդ թէ թէ այս պատմականաց ցուցակը ստույգ կապ մ'ունի ժամանակակից գրութեան մը հետ, այն ատեն կոյսերը անունն ապահով նոյն գրութեան մէջ յիշուած էր։ Ուստի կը յուսամ որ Գնեւը ալ ինքի կարծեկից պիտի ըլլայ, եթէ Ներսէսի ձեռնագրուելուն վրայ արուած անեղեկութիւնն վերը լուծելու ետքը՝ անկէ հետեւ յընձն, որ Ներսէսի ուղեկիցը իշխաններու ցուցակը՝ սկզբնաբար ձեռնագրիչ եպիսկոպոսին անունը չէր բովանդակիր, եւ թէ Եւսեբիոս անունն յիշատակութիւնը՝ հաստատուած է պարզապէս Բարսղի վրայ յին Տեառ միացուելուն վրայ, ինչպէս ապացուցուցեալն։ Նոյնն ըսելու ենք Ս. Գրիգորի՝ իբր թէ Ղեւնդիոսէ ձեռնագրուած ըլլալուն նկատմամբ (Գեղցեր, էջ 165 եւն.)։ Ասով այն երեքագրութիւնն ալ կը ըրէ իբր թէ Գովհանու գրուած Անտիքեան սինէհոգոսական թղթոյն մէջ յիշուած 'Isaioxios (այլ ընթ. 'Isaioxios) Ներսէսի նախորդը՝ Շահակ եղած ըլլայ (Փաւստ. Գ. Ժգ. Գեղցեր, էջ 122)։ Այս երեքագրութիւնն անոր համար ալ անխորհիլ է, վասն զի 'Isaioxios կամ Ճըբագոյն 'Isaioxios կրնայ ըլլալ Ս. Մանկիկ = 'Isaioxios անէ մ'առնուած ըլլալ (տեա՛ Գեղցեր, էջ . . .), բայց մէ թէ անկէ բոլորովին տարբեր Շահակ = պրո. Sahak (մերձաւորապէս Sāphur) կամ իւրագոյն Sahrak (šahr = հին պրո. zšaphra = "իշխանութիւն", բառով բարդուած անունն մը փաղաքշականք (Hypokoristikon)։

Ներսէս Victor Ernst Բարսղի եպիսկոպոսութիւնը 368 տարւոյ գարունէն մինչեւ 377 Գուսկոն մէկ կը գնէ (Basilius des Grossen Verkehr mit den Occidentalen: Brieger's Zeitschrift für Kirchengeschichte. Bd. XVI, 1896, էջ 658)։

Գեղցեր էջ 118 (Թ. 2) շատ լաւ կը ցուցնէ որ Փաւստոսի Գ. Ժա պատմածին մէջ՝ Գիսկի զեախախտ ժամանակ Պարսից դէմ մղուած պատերազմին յիշատակները կան։ Ապա ուրեմ հոս ալ իրարու հետ է մի ձուլուած են Ներսէս (293—302) եւ Շապուհ Բ (309—79), ինչպէս վերը Վաղէնի եւ Կատաղիոսի յիշմուշուած ըլլալը տեսնուի։ Այս ձուլման կրնայ նպատակն ըլլալ Շապուհի Ներսէս որդիին՝ եթէ ընդունինք որ Տիրթթի գերի բռնուելէն ետքը իւր հօրմէն Հայոց վրայ կուսակալ (Վաղարշ Բ) զանազան շահ տիրուող) կարգուած ըլլայ ճիշդ

1. Ընթերցի 'Isaaxioxios? Սահակի նուազումը Սահակի է։

2. Տմն. Diet. of Christian Biography, տն. Isaacos.

* Այս Գուսկոնը յօդուածին վերջը 243—44 էջերը կը ընէ, անոր պատշաճ մամբողջաց այս տեղ ղնծի։ — Նազարյապետի վրայ գրուած մասին թարգմանութիւնը կը մնայ ուրիշ անգամուսն։

այնպէս, ինչպէս յետոյ կարգուեցաւ Յաղկերթու Առաջնոյ Հապուհ օրդին։ Գեղեցիկ հանած այն դժուարութիւնն՝ թէ Հապուհ Ք, որ 810 ին ծնած էր, Տիրանի մահուան ժամանակ դեռ չափահաս օրդի էր կրնար ունենալ, մեզի համար ալ նշանակութիւն չունի, քանի որ յաջորդեցանք Տիրանի ժամանակը՝ մինչեւ հիշալ եղածէն շատ աւելի դահայտեցիւ կերպով, որովհետեւ։

Փառաստոսի Բէւառեպոյն առեղծուածական անուան դալով (Գեղեցիկ էջ 115 ին)՝ մասնեցի թէ արդեօք հոս ալ միեւնոյն շփոթութիւնն չի կրնար տեղի ունեցած ըլլալ, ինչպէս Եւսեբիոսի (Chron. Armen. 1 35, 21 Schoene:) „et exercitum persecutus in Byzantinorum urbem iniecit“, ուր Գուաշմիդ Գրիգորիոսի (de aedif. p. 4—5 p. 254—56) վրայ յեղալով Եւսեբիոսի կ'ուղղէ, կամ ուրիշ խօսքերով՝ չի կրնար Փառաստոս Հայոց Եւսեբիոս (Պատմ.) քաղաքէն ըլլալ։

Ուրիշ կէտերու պիտի դառնամ Ադգէի գրողին ծագման ու պատմութեան վրայ գրեղեք մէկ յօդուածին մէջ։

Լ Ե Գ Ո Ր Ա Ր Ա Ն Ա Կ Ա Ն

ՀԱՆԴԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԹՐԱՆՍԼԱՏԱՐԱՆԻ ՎԵՐԱԲՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՈՒՐՈՒՆ

«Կարծիք որ ամէն հայ բանասէր ուշադրութիւն դարձնէ գաւառական բարոյաւորութեան վրայ, որովհետեւ կարելի է կու գայ օր մը այն ժամանակն՝ որ ասոնց պէտքը զգալի ըլլայ եւ մեր հայկական գրականութեանն ու հայ լեզուին զարգացման նպատակ։¹ Չեր պատուական՝ Հանդես Ամսօրեայի, այս քանի մը տողերէն, ինչպէս նաեւ այն հանգամանքն որ՝ թերթի մեծարդոյ ընթերցողներէն ոմանք անշուշտ առիթ ունին Թրանսլատարիւ չայոց վրայ խօսող երկասիրութիւններ՝ ընթերցող եւ ասոնց մէջ տեղ տեղ Թրանսլատարիւյ ազգայնոց յատուկ գաւառական լեզուին քանի մը բնկողնութեան հանդիպիլ, զիս՝ այս արդէն գրեթէ մոռացութեան անդիպին մէջ ընկղմած գաւառաբարբառին նշխարները հաւաքել ու հայ բանասիրութեամբ զգարող։

1 Հանդես Ամսօրեայ, 1895 էջ 183։

2 Հայտնի ու եւեթնակ այբուբենի թուղթ, զամս պիտոյութեան հայ տղոց Փառաստեղանիւյ եղբիւն, 1786 — Հայտնի եւ մանրակայ այբուբենի թուղթ, չարագրած է Հայաբարձըն Թրանսլատարիւյ 1834 — Եփեղեցական երգարան, Ի պետս Հայոց Թրանսլատարիւյ, 1899 — Հայք յեղեթեմի ու պղծեմ Թրանսլատարիւյ, 1680—1779. Ի Հ. Գրեգորեւ Վ. Գրեգորեւ, 1893 — Թրանսլատարիւյ Հայոց Մեծարապետի կամ Նկարագրի ներկոյ Հայաբարձարի, Ի դիր եւ Ի պատկերս, Ի Հ. Գրեգորեւ Վ. Գրեգորեւ, 1898։ Եւսեւս ալ Պիտեմս տպուած։

ներուն ծանօթացնել զգրեցին։ Բախտաւոր կը համարիմ ինք զինքս պսօր, որ ըրած բազմագիւմ խուզարկութիւններս արդիւնքի առաջ նորդելով՝ ներկայիս մեր այս գաւառականին բառերէն հետեւեալներուն մէջ այլուրեւնական կարգաւ՝ Գունը զմը կրնամ մեծարդոյ բանասէր ընթերցողներուն հաղորդել։

Գիտելի է որ այս բառերուն մեծագոյն մասը թուրք-թաթար, վալարական, լատինական, հունգարական եւ այլն ծագումն ունին, եւ այս յօդուածին մէջ գաւառական բառերուն գրաւոր հայերէն լեզուին մէջ համապատասխանող իմաստը գնելէն զատ՝ ուրիշ լեզուէ աւեալներուն գիմաց նոյն լեզուի ձեւերն ալ կը գնեն։

Ա.

Աբէղիգ (լատ. appetitus) տխործակ։
Աբէղովագ անել (լատ. appellare) բողբել։
Աբէս թէ իրրեւ թէ։
Ագասթ (պարս.-թուրք. բակ, գաւիթ։
ասպար)

Ագտրել (թուրք.տղտր-վշտացրնել։
Ագտրել (թուրք.տղտր-մագ.) նեղանալ, սրգո-

Աթա (թաթ. աթա, հայր։
հունգ. atya)

Ալէա (արգ. միւսյս։
Ալիք (այլ եւս, գար-
ձեալ, նորէն։

Ալայ, աղալայ (թուրք.) տեր։
Աղբար եղբայր։
Աղէկ նայիլ զգուշանալ։

Աղլէնիկ (աղհաց.) աղանիկ։
Աղտա (աղհաց.) մեծ պահ։
Աճար (թուրք.) արգիտ։

Աճնը սակայն։
Աճնեղ (ամէնով, ամէն։
Ալլիլ (այլ եւ գարձեալ։

Այն թուրքաբար (այնչափ։
Անգրնիլ (անա-
գան) ուշացնել։

Անգրնիլ (անգրնիլ։
Անթուր (անթուր։
Անթուր (անթուր։

Անգրնիլ (անգրնիլ։
Անթուր (անթուր։
Անթուր (անթուր։

Անգրնիլ (անգրնիլ։
Անթուր (անթուր։
Անթուր (անթուր։

Անգրնիլ (անգրնիլ։
Անթուր (անթուր։
Անթուր (անթուր։

Անգրնիլ (անգրնիլ։
Անթուր (անթուր։
Անթուր (անթուր։

Անգրնիլ (անգրնիլ։
Անթուր (անթուր։
Անթուր (անթուր։

Անգրնիլ (անգրնիլ։
Անթուր (անթուր։
Անթուր (անթուր։

Անգրնիլ (անգրնիլ։
Անթուր (անթուր։
Անթուր (անթուր։

Անգրնիլ (անգրնիլ։
Անթուր (անթուր։
Անթուր (անթուր։

Անգրնիլ (անգրնիլ։
Անթուր (անթուր։
Անթուր (անթուր։

Անգրնիլ (անգրնիլ։
Անթուր (անթուր։
Անթուր (անթուր։